

Zbirka odločb sodne prakse

SKLEPNI PREDLOGI GENERALNEGA PRAVOBRANILCA
NILSA WAHLA,
predstavljeni 20. septembra 2018¹

Zadeva C-497/17

**Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (OABA)
proti
Ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation,
Bionoor,
Ecocert France,
Institut national de l'origine et de la qualité (INAO)**

(Predlog za sprejetje predhodne odločbe, ki ga je vložilo cour administrative d'appel de Versailles (višje upravno sodišče v Versaillesu, Francija))

„Predhodno odločanje – Zaščita živali pri usmrtni – Uredba (ES) št. 1099/2009 – Posebne metode zakola, predpisane za verske obrede – Zakol brez omamljanja – Združljivost z ekološko živinorejo v smislu Uredbe (ES) št. 834/2007“

Uvod

1. Ali pravila prava Unije, ki se uporabljajo, dovoljujejo ali, nasprotno, prepovedujejo podelitev evropskega znaka „ekološka pridelava“ proizvodom iz živali, ki so bile brez predhodnega omamljanja obredno zaklane pod pogoji, opredeljenimi v Uredbi (ES) št. 1099/2009²?
2. To je v bistvu vprašanje, ki ga v tem predlogu za sprejetje predhodne odločbe postavlja cour administrative d'appel de Versailles (višje upravno sodišče v Versaillesu, Francija).
3. Ta predlog je bil vložen v okviru pritožbe, ki jo je združenje Œuvre d'Assistance aux Bêtes d'Abattoirs (združenje za pomoč klavnim živalim, v nadaljevanju: OABA)³ vložilo za razveljavitev prvostopenjske sodbe, s katero je tribunal administratif de Montreuil (upravno sodišče v Montreuilu, Francija) zavrnilo njegovo tožbo zaradi prekoračitve pooblastil, vloženo zoper zavrnilno odločbo zaradi molka družbe Ecocert France (v nadaljevanju: Ecocert), certifikacijskega organa zasebnega prava, ki zdaj dela za račun Institut national de l'origine et de la qualité (nacionalni inštitut za poreklo in kakovost, v nadaljevanju: INAO), v zvezi s tem, da na podlagi člena 30 Uredbe (ES) št. 834/2007⁴ sprejme ukrepe za prenehanje oglaševanja in trženja proizvodov blagovne znamke „Tendre France“, ki so bili certificirani kot „halal“ in na katerih je bila oznaka „ekološka pridelava“.

¹ Jezik izvirnika: francoščina.

² Uredba Sveta z dne 24. septembra 2009 o zaščiti živali pri usmrtni (UL 2009, L 303, str. 1).

³ Glede na statut je cilj tega francoskega združenja, ustanovljenega leta 1961, „z vsemi ustreznimi in zakonsko dovoljenimi sredstvi živalim, namenjenim zakolu, proizvodnji mesnin in razčetverjenju, ter perutnini, mrzlokrvnim živalim in dalje vsem živalim, katerih meso je namenjeno potrošnji, pomagati ter jih braniti in zaščititi v različnih fazah njihovega obstoja, zlasti pri reji, nastanitvi, prevozu in usmrtni“.

⁴ Uredba Sveta z dne 28. junija 2007 o ekološki pridelavi in označevanju ekoloških proizvodov in razveljavitvi Uredbe (EGS) št. 2092/91 (UL 2007, L 189, str. 1).

Pravni okvir

Uredba št. 834/2007

4. V uvodnih izjavah 1, 3, 5, 17 in 22 Uredbe št. 834/2007 je navedeno:

„(1) Ekološka pridelava je celotni sistem upravljanja kmetijskega gospodarstva in pridelave hrane, ki združuje najboljšo okoljsko prakso, visoko raven biotske raznovrstnosti, ohranjanje naravnih virov, uporabo visokih standardov dobrega počutja živali in način pridelave v skladu s preferencami nekaterih potrošnikov za proizvode, pridelane z uporabo naravnih snovi in postopkov. Postopek ekološke pridelave igra tako dvojno družbeno vlogo: po eni strani oskrbuje specifičen trg in s tem zadošča povpraševanju potrošnikov po ekoloških proizvodih, po drugi strani pa zagotavlja javne dobrine in s tem prispeva k varovanju okolja, dobremu počutju živali in razvoju podeželja.

[...]

(3) Pravni okvir Skupnosti, ki ureja sektor ekološke pridelave, bi moral stremeti k zagotavljanju lojalne konkurence in pravilnega delovanja notranjega trga z ekološkimi proizvodi ter ohranjanju in upravičevanju zaupanja potrošnikov v proizvode, ki so označeni kot ekološki. Poleg tega bi moral stremeti k zagotavljanju pogojev, pod katerimi se bo lahko ta sektor skladno z razvojem pridelave in dogajanjem na trgu razvijal dalje.

[...]

(5) Zato je primerno natančneje opredeliti cilje, načela in pravila, ki veljajo za ekološko pridelavo, da bi prispevali k preglednosti, povečali zaupanje potrošnikov in pripomogli k enotnemu pojmovanju ekološke pridelave.

[...]

(17) Pri ekološki živinoreji bi bilo treba upoštevati visoke standarde dobrega počutja živali in specifične vedenjske potrebe živali, skrb za zdravje živali pa bi morala temeljiti na preprečevanju bolezni. V zvezi s tem bi bilo treba še posebej paziti na bivalne razmere, živinorejsko prakso in gostoto živali. Poleg tega bi bilo treba pri izbiri pasem upoštevati njihovo sposobnost prilagajanja lokalnim razmeram. Izvedbena pravila za živinorejo in ribogojstvo morajo biti skladna najmanj z Evropsko konvencijo za zaščito živali v vzrejne namene in naknadnimi priporočili njenega stalnega odbora (T-AP).

[...]

(22) Pomembno je ohraniti zaupanje potrošnikov v ekološke proizvode. Izjeme od zahtev za ekološko pridelavo bi zato morale biti strogo omejene na primere, pri katerih je uporaba takih izjem upravičena.“

5. Člen 1 Uredbe št. 834/2007, naslovljen „Cilj in področje uporabe“, določa:

„1. S to uredbo se zagotavlja podlaga za trajnostni razvoj ekološke pridelave ter se hkrati zagotavlja učinkovito delovanje notranjega trga, lojalna konkurenca, zaupanje potrošnikov in varstvo njihovih interesov.

Določa skupne cilje in načela, na katerih temeljijo pravila iz te uredbe v zvezi z:

- (a) vsemi stopnjami pridelave, priprave in distribucije ekoloških proizvodov ter nadzorom nad njimi;
- (b) uporabo označb, ki se sklicujejo na ekološko pridelavo, pri označevanju in oglaševanju.

2. Ta uredba se uporablja za naslednje proizvode kmetijskega izvora, vključno s proizvodi iz ribogojstva, če se ti proizvodi dajejo v promet ali so namenjeni za dajanje v promet:

- (a) žive ali nepredelane kmetijske proizvode;
- (b) predelani kmetijski proizvodi, ki se bodo uporabili kot živilo;
- (c) krmo;
- (d) vegetativni razmnoževalni material in semena za gojenje.

[...]

3. Ta uredba se uporablja za vse izvajalce, ki so vključeni v dejavnosti na kateri koli stopnji pridelave, priprave in distribucije proizvodov iz odstavka 2.

[...]

4. Ta uredba se uporablja brez poseganja v druge predpise Skupnosti ali nacionalne predpise, ki so v skladu z zakonodajo Skupnosti o proizvodih iz tega člena, kot so predpisi o pridelavi, pripravi, trženju, označevanju in nadzoru, vključno z zakonodajo o živilih in živalski prehrani.“

6. Člen 3 Uredbe št. 834/2007 določa „[c]ilj[e]“ te uredbe:

„Ekološka pridelava sledi naslednjim splošnim ciljem:

- (a) vzpostaviti sistem trajnostnega upravljanja kmetijstva, ki:

[...]

- (iv) spoštuje stroge standarde dobrega počutja živali in zlasti zadovoljuje vrstno-specifične vedenjske potrebe živali;

- (b) prizadevati si za pridelavo visoko kakovostnih proizvodov;

[...]“

7. Člen 5(h) Uredbe št. 834/2007, naslovljen „Posebna načela, ki se uporabljajo za kmetovanje“, določa, da ekološka pridelava temelji na posebnem načelu, ki je „skrb za visoko raven dobrega počutja živali ter upoštevanje vrstno-specifičnih potreb“.

8. Člen 14 Uredbe št. 834/2007 v zvezi s „[p]ravit[i] za vzrejo živali“ določa:

„1. Poleg splošnih pravil kmetijske pridelave, ki so določena v členu 11, veljajo za vzrejo živali naslednja pravila:

[...]

(b) v zvezi z živinorejsko prakso in pogoji bivanja:

[...]

(viii) čim bolj je treba zmanjšati vsako trpinčenje ali pohabljanje živali v celem življenju živali, tudi ob zakolu;

[...]“

Uredba (ES) št. 889/2008

9. V uvodni izjavi 10 Uredbe št. 889/2008⁵ je navedeno:

„V ekološki živinoreji morajo biti izpolnjene specifične vedenjske potrebe živali. V zvezi s tem je treba pri namestitvi vseh vrst živali upoštevati potrebe živali glede prezračevanja, svetlobe, prostora in udobja, vsaka žival pa mora imeti tudi dovolj prostora za neovirano gibanje in razvoj svojega naravnega socialnega vedenja. Treba je določiti specifične pogoje nastanitve in živinorejsko prakso za nekatere živali, vključno s čebelami. Ti specifični pogoji namestitve morajo izpolnjevati visoke standarde glede dobrega počutja živali, kar je prednostna naloga ekološke živinoreje, zato so lahko ti standardi višji od ustreznih standardov Skupnosti, ki na splošno veljajo za kmetovanje. Ekološka živinorejska praksa mora preprečiti intenzivno rejo perutnine. Zato je treba določiti posebne določbe, ki bodo preprečile intenzivne načine reje. Zlasti je treba perutnino rediti, dokler ne doseže določene najnižje starosti, ali mora biti počasi rastoče linije, tako da v obeh primerih ni potrebe po uporabi intenzivnih načinov reje.“

10. Člen 18 Uredbe št. 889/2008, naslovljen „Ravnanje z živalmi“, določa:

„1. V ekološkem kmetovanju se posegi, kakor so kupiranje repa z elastičnim obročkom pri ovcah, krajšanje mesnatega dela repa, brušenje zob, krajšanje kljuna in odstranjevanje rogov, ne smejo izvajati sistematično. Nekatere od teh posegov lahko pristojni organ odobri za vsak primer posebej zaradi varnosti ali zaradi izboljšanja zdravja, počutja ali higiene živali.

Vsakršno trpljenje živali je treba zmanjšati na najmanjšo možno mero, tako da take posege opravi usposobljeno osebje ob najprimernejši starosti živali in z uporabo ustreznih anestetikov in/ali analgetikov.

2. Fizična kastracija je dovoljena zaradi ohranjanja kakovosti proizvodov in tradicionalnih običajnih postopkov pridelave, toda samo pod pogoji iz drugega pododstavka odstavka 1.

3. Pohabljenje, kakor je na primer striženje kril čebeljim maticam, je prepovedano.

4. Natovarjanje in raztovarjanje živali se mora izvajati brez uporabe kakršne koli električne stimulacije za priganjanje živali. Prepovedana je uporaba alopatskih pomirjeval pred in med prevozom.“

11. Člen 20 Uredbe št. 889/2008, ki se nanaša na „[k]rm[o], ki izpolnjuje prehranske potrebe živali“, v odstavku 5 prepoveduje prisilno pitanje.

⁵ Uredba Komisije z dne 5. septembra 2008 o določitvi podrobnih pravil za izvajanje Uredbe Sveta (ES) št. 834/2007 o ekološki pridelavi in označevanju ekoloških proizvodov glede ekološke pridelave, označevanja in nadzora (UL 2008, L 250, str. 1).

Uredba št. 1099/2009

12. V uvodnih izjavah Uredbe št. 1099/2009 je med drugim navedeno:

„(2) Pri usmrčitvi lahko žival čuti bolečino, je vznemirjena, jo je strah ali kako drugače trpi celo ob uporabi najboljših razpoložljivih tehničnih rešitev. Nekateri postopki usmrčitve so lahko stresni in vsaka tehnika omamljanja ima določene pomanjkljivosti. Nosilci dejavnosti ali osebe, ki sodelujejo pri usmrčitvah živali, bi morali sprejeti potrebne ukrepe, ki bodo preprečili, da bi žival občutila bolečino, in zmanjšali vznemirjenje in trpljenje živali med zakolom ali usmrčitvijo, ob upoštevanju najboljših praks na tem področju in metod, odobrenih v skladu s to uredbo. Zato bi morale veljati, da se bolečini, vznemirjenju ali trpljenju lahko izogne, kadar nosilci dejavnosti ali osebe, ki sodelujejo pri usmrčitvah živali, kršijo eno od zahtev te uredbe ali uporabljajo odobrene prakse, ne da bi preučili, ali ustrezajo najnovejšemu tehničnemu razvoju, pri čemer živalim iz malomarnosti ali namerno povzročijo bolečino, vznemirjenje ali trpljenje.

[...]

(4) Dobro počutje živali je vrednota Skupnosti, zapisana v Protokolu (št. 33) o zaščiti in dobrem počutju živali, ki je priložen Pogodbi o ustanovitvi Evropske skupnosti („Protokol (št. 33)“). Zaščita živali pri zakolu ali usmrčitvi je vprašanje javnega pomena, ki vpliva na odnos potrošnikov do kmetijskih proizvodov. Izboljšanje zaščite živali pri zakolu prispeva tudi k boljši kakovosti mesa, neposredno pa pozitivno vpliva na varnost pri delu v klavnicah.

[...]

(18) Odstopanje od omamljanja v primeru ritualnega zakola v klavnicah je bilo odobreno z Direktivo [Sveta] 93/119/ES [z dne 22. decembra 1993 o zaščiti živali pri zakolu ali usmrčitvi (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 3, zvezek 15, str. 421)]. Ker so bile določbe Skupnosti, ki se uporabljajo za ritualni zakol, glede na nacionalni okvir različno prenesene v nacionalno zakonodajo, in ker nacionalna pravila vključujejo razsežnosti, ki presegajo namen te uredbe, je pomembno, da bi se ohranilo odstopanje od omamljanja živali pred zakolom, vendar pri tem vsaka država članica ohrani določeno raven subsidiarnosti. Tako ta uredba spoštuje svobodo vere in pravico izražanja vere ali prepričanja pri bogoslužju, pouku, običajih in obredih, kot je navedeno v členu 10 Listine o temeljnih pravicah Evropske unije [v nadaljevanju: Listina].

[...]

(20) Veliko metod usmrčitev živalim povzroča bolečino. Zato je omamljanje potrebno, da se pred ali med usmrčitvijo živali zmanjšata zavest in občutljivost. Merjenje izgube zavesti in občutljivosti živali je kompleksno in ga je treba izvajati v skladu z znanstveno odobreno metodologijo. S spremljanjem na podlagi kazalnikov bi bilo treba oceniti učinkovitost postopka v praktičnih razmerah.

(21) Spremljanje učinkovitosti omamljanja v glavnem temelji na oceni zavesti in občutljivosti živali. Zavest živali je v bistvu njena zmožnost, da čuti in nadzoruje hotno gibanje. Kljub nekaterim izjemam, kot so imobilizacije z električnim tokom ali drugače povzročena ohromelost, se lahko predvideva, da je žival nezavestna, kadar ni več v svojem naravnem stoječem položaju, ni budna in ne kaže pozitivnih ali negativnih čustev, kot sta strah ali razburjenje. Občutljivost živali je v bistvu njena zmožnost, da občuti bolečino. Na splošno se lahko predvideva, da je žival neobčutljiva, kadar nima refleksov ali se ne odziva na dražljaje, kot so zvok, vonj, svetloba ali dotik.

[...]

(33) V primeru neuspešnega omamljanja lahko živali trpijo. Zato bi morala ta uredba določiti ustrezno rezervno opremo za omamljanje, ki bo na voljo, da bi se zmanjšali bolečina, vznemirjenje ali trpljenje živali.

[...]

(37) Skupnost želi spodbujati visoke standarde za dobro počutje rejnih živali po vsem svetu, zlasti v povezavi s trgovino. Podpira posebne standarde in priporočila Svetovne organizacije za zdravje živali [OIE] v zvezi z dobrim počutjem živali, vključno z zakolom živali. [...]

[...]

(43) Pri zakolu brez omamljanja je treba vrat natančno prerezati z ostrim nožem, da se zmanjša trpljenje. Poleg tega živali, ki jim gibanje ni ustrezno omejeno, po prerezu vratnih žil najverjetneje kasneje izkrvavijo, pri čemer se podaljša nepotrebno trpljenje. Največkrat se s tem postopkom zakolje govedo, ovce in koze. Zato bi bilo treba prežvekovalcem, ki se zakoljejo brez omamljanja, posamično in mehansko omejiti premikanje.

[...]“

13. Člen 1 Uredbe št. 1099/2009 določa pravila za usmrtitev živali, ki se redijo ali gojijo med drugim za proizvodnjo živil.

14. Iz člena 2 Uredbe št. 1099/2009, naslovljenega „Opredelitve pojmov“, izhaja, da:

„[...]“

(f) ‚omamljanje‘ pomeni vsak nameren proces, ki povzroči izgubo zavesti in občutljivosti brez bolečine, vključno z vsakim procesom, ki privede do takojšnje smrti;

(g) ‚verski obred‘ pomeni vrsto dejanj, povezanih z zakolom živali in določenih v skladu z vero;

[...]

(j) ‚zakol‘ pomeni usmrtitev živali, ki so namenjene prehrani ljudi;

[...]“

15. Člen 3(1) Uredbe št. 1099/2009, naslovljen „Splošne zahteve za usmrtitev in povezane postopke“, določa:

„Živalim se med usmrtitvijo in povezanimi postopki prihrani vsakršna bolečina, vznemirjenje ali trpljenje, ki se jim je mogoče izogniti.“

16. Člen 4 Uredbe št. 1099/2009 v zvezi z „[m]etod[ami] omamljanja“ določa:

„1. Živali se usmrtijo šele potem, ko so bile omamljene v skladu z metodami in posebnimi zahtevami, povezanimi z uporabo teh metod iz Priloge I. Izguba zavesti in občutljivosti traja do smrti živali.

Metodam iz Priloge I, ki ne privedejo do takojšnje smrti [...], čim prej sledi postopek, katerega posledica je smrt, kot denimo izkrvavitev, bezanje, usmrtitev z električnim tokom ali dolgotrajna izpostavljenost pomanjkanju kisika.

[...]

4. V primeru živali, ki jih zakoljejo po posebnih metodah zakola v skladu z zahtevami določenih verskih obredov, se zahteve iz odstavka 1 ne uporabljajo, če je zakol opravljen v klavnici.“

Dejansko stanje v sporu o glavni stvari, vprašanje za predhodno odločanje in postopek pred Sodiščem

17. Združenje OABA je 24. septembra 2012 ministre de l'Agriculture, de l'Agroalimentaire et de la Forêt (minister za kmetijstvo, kmetijsko-živilski sektor in gozdarstvo, v nadaljevanju: minister za kmetijstvo) poslalo zahtevo, da se med drugim ustavita oglaševanje in trženje zrezkov iz mletega mesa blagovne znamke „Tendre France“, ki so bili certificirani kot „halal“ in na katerih je bila oznaka „ekološka pridelava“. Isti dan je od inštituta INAO zahtevalo, naj sprejme odločitev, da se znak „ekološka pridelava“ ne uporablja za goveje meso živali, ki so zaklane brez predhodnega omamljanja.

18. Ker sta bili ti zahtevi zaradi molka organov zavrneni, je združenje OABA pri Conseil d'État (državni svet, Francija) 23. januarja 2013 vložilo tožbo zaradi prekoračitve pooblastil.

19. Conseil d'État (državni svet) je v odločbi št. 365447 z dne 20. oktobra 2014 (FR:CESSR:2014:365447.20141020) presodil, da so v predpisih Evropske unije izčrpno opredeljena pravila o ekološki govedoreji, ne da bi ti predpisi napotovali na sprejetje izvedbenih aktov s strani držav članic in ne da bi bili taki akti potrebni za njihovo polno učinkovitost. Zato zakonodajna oblast ni imela pristojnosti za določitev nacionalnih določb, v katerih bi bili ti predpisi ponovljeni, natančneje določeni ali dopolnjeni. Conseil d'État (državni svet) je zato zavrnil predloge združenja OABA v delih, v katerih je bila predlagana odprava zavrnilne odločbe nacionalne regulativne oblasti v zvezi s prepovedjo uporabe oznake „ekološka pridelava“ za proizvode iz govejega mesa živali, zaklanih brez predhodnega omamljanja, ker sta podelitev tega znaka in njegova uporaba v celoti urejeni s pravom Unije. Conseil d'État (državni svet) je tribunal administratif de Montreuil (upravno sodišče v Montreuilu) dodelil odločanje o preostalih predlogih iz tožbe, s katerimi se predlaga odprava zavrnilne odločbe družbe Ecocert v zvezi s tem, da na podlagi člena 30 Uredbe št. 834/2007 sprejme ukrepe za ustavitev oglaševanja in trženja proizvodov blagovne znamke „Tendre France“, ki so bili certificirani kot „halal“ in na katerih je bila oznaka „ekološka pridelava“.

20. Tribunal administratif de Montreuil (upravno sodišče v Montreuilu) je s sodbo z dne 21. januarja 2016 ta predlog zavrnilo.

21. Združenje OABA je zoper to prvostopenjsko sodbo vložilo pritožbo pri predložitvenem sodišču. Trdi, da je morala družba Ecocert na podlagi člena 30 Uredbe št. 834/2007 ustaviti oglaševanje in trženje zadevnih proizvodov, ker ti ne izpolnjujejo zahtev, ki so v pravu Unije določene za uporabo te oznake.

22. Tako minister za kmetijstvo kot družba Bionoor, ki prodaja proizvode iz ekološkega kmetovanja (v nadaljevanju: Bionoor), družba Ecocert in inštitut INAO predlagajo, naj se pritožba združenja OABA zavrne.

23. Po mnenju predložitvenega sodišča pravni okvir zadeve, kot se zdi, sestavljajo, kar zadeva pravo Unije, prvič, člen 13 PDEU, drugič, uvodni izjavi 1 in 17 ter člen 3, člen 14(1)(b) in člen 22 Uredbe št. 834/2007, in tretjič, člen 4(1) in (4) ter člen 5(2) Uredbe št. 1099/2009.

24. Cour administrative d'appel de Versailles (višje upravno sodišče v Versaillesu) vseeno ugotavlja, da v nobeni določbi Uredbe št. 1099/2009 in v nobeni določbi Uredbe št. 889/2008 niso izrecno opredeljeni način ali načini zakola živali, ki bi lahko izpolnjevali cilja dobrega počutja živali ali zmanjšanja trpljenja živali, ki sta določena za ekološko proizvodnjo.

25. Ker nobena določba ne vsebuje sklicevanj med Uredbo št. 1099/2009 na eni strani ter uredbama št. 834/2007 in št. 889/2008 na drugi strani, naj zgolj s primerjavo teh aktov ne bi bilo mogoče ugotoviti, ali je z obrednim zakolom brez predhodnega omamljanja, ki je izjemoma dovoljen s členom 4(4) Uredbe št. 1099/2009, če so izpolnjene vse tehnične zahteve, ki veljajo zanj, mogoče izpolniti posebna cilja dobrega počutja živali in zmanjšanja trpljenja živali, ki sta določena za ekološko pridelavo z uredbama št. 834/2007 in št. 889/2008, ali ne. V tem sporu naj bi se torej postavljalo vprašanje skladnosti take razlage zadevnih uredb z določbami člena 13 PDEU.

26. Predložitveno sodišče meni, da je odgovor na pritožbeni razlog, v skladu s katerim se evropski znak „ekološka pridelava“ ne bi smel uporabljati za meso živali, ki so bile obredno zaklane brez predhodnega omamljanja, odločilen za rešitev spora in pomeni resno težavo pri razlagi prava Unije.

27. V teh okoliščinah je predložitveno sodišče prekinilo odločanje in Sodišču v predhodno odločanje predložilo to vprašanje:

„Ali je treba pravila prava [...] [U]nije, ki med drugim izhajajo iz:

- člena 13 [PDEU],
- Uredbe št. 834/2007, katere podrobna pravila za izvajanje so določena z Uredbo št. 889/2008,
- in Uredbe št. 1099/2009,

razlagati tako, da dovoljujejo ali prepovedujejo podelitev evropskega znaka ‚ekološka pridelava‘ proizvodom iz živali, ki so bile brez predhodnega omamljanja obredno zaklane pod pogoji, določenimi v Uredbi (ES) št. 1099/2009?“

28. Pisna stališča so predložili združenje OABA, družbi Bionoor in Ecocert ter Francoska republika, Helenska republika, Kraljevina Norveška in Evropska komisija.

29. Obravnava, ki so se je udeležili združenje OABA, družba Bionoor ter Francoska republika, Helenska republika in Komisija, je bila 19. junija 2018.

Analiza

Umestitev težave

30. Sodišče je s tem predlogom za sprejetje predhodne odločbe pozvano, naj odgovori na pravzaprav preprosto vprašanje: ali je meso živali, zaklanih brez predhodnega omamljanja, lahko certificirano kot „ekološka pridelava“?

31. Težava izhaja iz dejstva, da čeprav predpisi o ekološkem kmetovanju, ki se uporabljajo za dejansko stanje v obravnavani zadevi – v bistvu uredbi št. 834/2007 in št. 889/2008 – zagotavljajo upoštevanje „visokih standardov dobrega počutja živali“⁶ v celem življenju živali,⁷ kar pomeni, da je treba „čim bolj [...] zmanjšati trpljenje živali, tudi ob zakolu“⁸, v njih niso natančno opredeljeni načini, ki bi omogočili čim večje zmanjšanje trpljenja živali ob usmrčitvi.

6 Glej zlasti uvodni izjavi 1 in 17 ter člen 3(a)(iv) in člen 5(h) Uredbe št. 834/2007.

7 Glej zlasti člen 1(1)(a) Uredbe št. 834/2007.

8 Glej zlasti člen 14(1)(b)(viii) in člen 15(1)(b)(vi) Uredbe št. 834/2007.

32. Zadeva se tako nanaša samo na razlago tehničnih standardov, ki jih je treba upoštevati pri zakolu živali za izdajo certifikat o „ekološki pridelavi“.

33. Iz razlogov, ki jih bom predstavil v nadaljevanju, je pomembno pojasniti, da se Sodišču torej ni treba strogo rečeno opredeliti do vprašanja vmešavanja v svobodo izražanja veroizpovedi – kot je bila obravnavana v sodbi ESČP z dne 27. junija 2000, Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Franciji (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795). Prav tako se mu ni treba neposredno izreči o združljivosti standarda „ekološka pridelava“ s certifikatom „halal“ – saj slednji zdaj ne ustreza natančni specifikaciji, zlasti v zvezi s tem, ali so živali pred usmrčitvijo omamljene ali ne.

Zadeva se ne nanaša neposredno na vprašanje poseganja v svobodno opravljanje bogoslužja

34. V postopku v glavni stvari in čeprav se predložitveno sodišče ni nameravalo ukvarjati s tem, je bilo postavljeno vprašanje svobodnega opravljanja bogoslužja, zlasti z vidika člena 10 Listine.

35. Družba Bionoor je v pisnem stališču zlasti trdila, da če bi se ugotovilo, da sta certifikata „ekološka pridelava“ in „halal“ nezdružljiva, bi to vplivalo na skupinsko pravico muslimanov do svobodnega opravljanja bogoslužja, zagotovljeno s členom 9 v povezavi s členom 14 Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, podpisane 4. novembra 1950 v Rimu (v nadaljevanju: EKČP), ter členom 10 Listine. V zvezi s tem se sklicuje zlasti na zgoraj navedeno sodbo Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Franciji. Po mnenju družbe Bionoor je evropski zakonodajalec s tem, da ni prepovedal uporabe oznake „ekološka pridelava“ na proizvodih, certificiranih kot „košer“ ali „halal“, želel dati pozitivno zavezo za zagotovitev dejanskega spoštovanja verske svobode.

36. Ta utemeljitev, ki v zvezi s postopkom v glavni stvari temelji na ideji, da bi bila ovirana verska svoboda muslimanov, če bi bilo ugotovljeno, da proizvod ne more biti hkrati certificiran kot „halal“ in kot „ekološka pridelava“, me še zdaleč ne prepriča.

37. V zvezi s tem se mi zdi, da je vprašanje, ki ga obravnavam, zelo drugačno od tistega, ki je bilo obravnavano v zgoraj navedeni sodbi Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Franciji.

38. Spomniti moram, da je Evropsko sodišče za človekove pravice v tej sodbi odločilo, da „je bila z uvedbo izjeme od načela predhodnega omamljanja živali za zakol v notranjem pravu uresničena pozitivna zaveza države, da se zagotovi dejansko spoštovanje verske svobode“ (točka 76). Poleg tega je pojasnilo, da „bi obstajalo vmešavanje v svobodo izražanja veroizpovedi samo, če bi prepoved zakonitega izvajanja tega zakola skrajno ortodoksnim vernikom onemogočila jesti meso živali, zaklanih v skladu z verskimi predpisi, za katere se zdi, da se zanje uporabljajo na tem področju“ (točka 80).

39. V obravnavani zadevi pa v nasprotju z obrednim zakolom ob muslimanskem prazniku žrtvovanja v smislu člena 4(4) Uredbe št. 1099/2009, na katerega se je nanašala sodba z dne 29. maja 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen in drugi,⁹ v tem primeru ne gre za možnost, da muslimani ravnajo v skladu z verskimi predpisi. Možnost uživanja proizvodov, ki so certificirani kot „ekološka pridelava“ in kot „halal“, se kot taka ne nanaša na izvajanje „verskega obreda“ in tako ni zajeta v uresničevanju verske svobode, ki je v členu 10 Listine in členu 9 EKČP potrjena kot izraz verskega prepričanja.

⁹ Sodba z dne 29. maja 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen in drugi (C-426/16, EU:C:2018:335, točka 45).

40. Osebe, ki želijo v skladu z nekaterimi verskimi predpisi dobiti proizvode iz živali, zaklanih brez predhodnega omamljanja, naj bi namreč še vedno imele na voljo drugačno možnost, ki spoštuje njihovo versko prepričanje.¹⁰ Če bi se ugotovilo, da je v okviru ekološkega kmetovanja obredni zakol brez predhodnega omamljanja prepovedan, bi državljani judovske ali muslimanske veroizpovedi še vedno lahko dobili košer ali halal meso, zato samo bistvo pravice do veroizpovedi ne bi bilo ogroženo. Onemogočeno bi jim bilo samo uživanje košer ali halal mesa z oznako „ekološka pridelava“. Dejstvo, da ni mogoče dobiti mesa z oznako „ekološka pridelava“, pridobljenega z zakolom, pri katerem se ne uporabi omamljanje, kot tako ne vpliva na verske predpise, ki ne zahtevajo, da se uživa samo meso iz ekološkega kmetovanja. Prav tako ne obstaja „pravica“ do dostopa do proizvodov z oznako „ekološka pridelava“. Poleg tega ugotavljam, da tožene stranke v postopku v glavni stvari nikakor niso zatrjevale, da je prepoved pridelave in trženja proizvodov, ki so certificirani kot „halal“ in imajo oznako „ekološka pridelava“, ki naj bi jim bila naložena, sama po sebi nezdržljiva z verskimi prepričanji potrošnikov proizvodov z oznako „halal“.

41. Ta ugotovitev se mi zdi toliko bolj verjetna, ker se, če dobro premislim, ne postavlja vprašanje, ali sta oznaki „ekološka pridelava“ in „halal“ združljivi, ampak se postavlja bolj vprašanje, ali se oznaka „ekološka pridelava“ lahko podeli za proizvode iz živali, zaklanih brez predhodnega omamljanja, kar je v bistvu, kot se zdi, povsem drugo vprašanje.

Sodišču v obravnavani zadevi ni treba odločiti o vprašanju predhodnega omamljanja z vidika dobrega počutja živali¹¹ niti o obsegu oznake „halal“

42. Poleg dejstva, da se ta zadeva, kot se zdi, ne nanaša neposredno na kršenje verske svobode, se prav tako ne nanaša niti na vprašanje predhodnega omamljanja z vidika dobrega počutja živali niti na vprašanje splošne združljivosti oznak „ekološka pridelava“ in „halal“.

43. Na prvem mestu se mi odslej zdi nesporno, da čeprav je vsaka usmrtitev problematična z vidika dobrega počutja živali, lahko uporaba metod omamljanja pri zakolu živali, vsaj v teoriji in kot dokazujejo številne znanstvene študije¹², prispeva k zmanjšanju tega trpljenja, če so uporabljene v ustreznih razmerah.

44. Na drugem mestu, čeprav je v postopku v glavni stvari obravnavana možnost, da se proizvodom z oznako „halal“ podeli oznaka „ekološka pridelava“, je predmet te zadeve v bistvu možnost, da se proizvodom iz živali, zaklanih brez omamljanja – kar je po mojem mnenju resnično problematično z vidika dobrega počutja živali – lahko podeli oznaka „ekološka pridelava“.¹³

45. Iz elementov v spisu je namreč razvidno, da certifikat „halal“ zdaj pove zelo malo o dejansko uporabljeni metodi zakola.

10 Glej splošneje v zvezi s prehranskimi zahtevami zaradi veroizpovedi sodbi ESČP z dne 7. decembra 2010, Jakóbski proti Poljski (CE:ECHR:2010:1207JUD001842906), in z dne 17. decembra 2013, Vartic proti Romuniji (CE:ECHR:2013:1217JUD001415008).

11 Glej zlasti stališče družbe Bionoor, strani od 8 do 12.

12 Med številnimi študijami, ki so jih navedle zainteresirane strani, naj omenim zlasti mnenje znanstvenega odbora Evropske unije za zdravje in dobro počutje živali (Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW)) iz leta 2004, naslovljeno „Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals“, The EFSA Journal (2004), 45, str. od 1 do 29; stališče Združenja veterinarjev Evrope iz leta 2002, „Slaughter of Animals Without Prior Stunning“, ki je na voljo na naslovu: http://www.fve.org/uploads/publications/docs/fve_02_104_slaughter_prior_stunning.pdf; in študijo iz leta 2010, naslovljeno „Report on Good and Adverse practices – Animal Welfare Concerns in Relation to Slaughter Practices from the Viewpoint of Veterinary Sciences“, opravljeno v okviru evropskega projekta Dialrel („Encouraging Dialogue on issues of Religious Slaughter“) in na voljo na naslovu <http://www.dialrel.eu/dialrel-results/veterinary-concerns.html>.

13 Komisija je navedla, da je družba Ecocert po njenem védenju edini organ, ki izrecno dopušča obredni zakol brez vsakršne oblike omamljanja.

46. Kot je Komisija navedla v pisnem stališču in potrdila na obravnavi, v muslimanskih skupnostih v Evropi¹⁴ in po svetu obstajajo različna mnenja o sprejemanju povratnega omamljanja ali omamljanja takoj po izkrvavitvi živali. Kar zadeva posebno vprašanje združljivosti obrednega zakola z uporabo nekaterih metod omamljanja, prakse, ki jih uporabljajo certifikacijski organi za „halal“ v državah članicah, za zdaj niso enotne.

47. V zvezi s tem lahko zlahka razumem, da glede izvajanja verskih zahtev, katerih sprejemanje in obseg sta po definiciji odvisna od različnih razlag¹⁵ ter ki jih je težko standardizirati, ni evropskih predpisov, v katerih bi bile opredeljene in urejene specifikacije, zahtevane za obredni zakol, ne glede na to, ali je ta „košer“ ali „halal“. Čeprav se zdi, da obstaja enotno stališče, da zahteve muslimanske vere predpisujejo, da mora žival ob zakolu „biti živa ali veljati za živo“, da se šteje za „halal“,¹⁶ to ne pomeni nujno, da je prepovedana vsaka oblika omamljanja pred zakolom.

48. Kot je bilo mogoče ugotoviti v okviru tega postopka, nekateri predstavniki muslimanske skupnosti¹⁷ menijo, da so elektronarkoza ali vsi drugi podobni postopki omamljanja pred zakolom, ki nimajo vpliva na vitalne funkcije živali in predvsem na drenažo krvi živali (kar pomeni, da bi se ji lahko povrnila zavest, če ne bi izvedli puščanja krvi), v skladu z zahtevami muslimanske vere.

49. V nacionalnih aktih pa pojem obrednega zakola prav tako ni opredeljen. Navedbe o potrjevanju proizvodov kot „košer“, ali „halal“ so na splošno predpisane in jih upravljajo certifikacijski organi, ki so povezani z nekaterimi verskimi organi, in ne regulativni organi.¹⁸

50. Zato certifikacijski organi uporabljajo zelo različne prakse. Nekateri certifikacijski organi naj bi tako v specifikacijah opozarjali, da je treba zakol opraviti s predhodnim omamljanjem, medtem ko naj bi drugi zahtevali samo visoko raven dobrega počutja živali brez dodatnih pojasnil o omamljanju. Temu je treba dodati dejstvo, da se pri istem certifikacijskem organu uporaba predhodnega omamljanja spreminja glede na živalsko vrsto.

51. Na trgu zato zdaj obstajajo proizvodi z oznako „halal“ iz živali, ki so bile zaklane s predhodnim omamljanjem. Prav tako je bilo mogoče poudariti, da se meso živali, zaklanih brez omamljanja, prodaja po tradicionalnih kanalih, ne da bi bili potrošniki o tem obveščeni.¹⁹ Nazadnje pa oznaka „halal“ na proizvodih pove zelo malo o uporabi omamljanja pri zakolu živali in, če se omamljanje uporablja, o izbrani metodi.

14 Tako se zdi, da je omamljanje na splošno sprejeto na Danskem in Švedskem. V Belgiji sta se valonski in flamski parlament leta 2007 odločila, da bo za obredne zakole obvezna uporaba določene oblike omamljanja.

15 Izraz „halal“ na splošno označuje to, kar je „zakonito“ ali „dovoljeno“ glede na verske predpise.

16 Glej zlasti splošne smernice komisije Codex Alimentarius v zvezi z uporabo izraza „halal“ (CAC/GL 24-1997), ki so na voljo na naslovu: <http://www.fao.org/docrep/005/y2770f/y2770f08.htm#fn26>. Te smernice so bile na vse države članice in pridružene članice Food and Agriculture Organization of the United Nations (Organizacija Združenih narodov za prehrano in kmetijstvo (FAO)) in Svetovne zdravstvene organizacije (SZO) naslovljene kot posvetovalno besedilo, vsaka vlada pa mora odločiti, kako jih namerava uporabljati.

17 Po navedbah združenja OABA imajo v Franciji tako stališče mošeje v Parizu, Lyonu in Evryju. Po preverjanju je očitno, da certifikacijski organi za „halal“, ki so povezani s temi mošejami (kot so Société française de contrôle de viande halal (SFCVH), Association rituelle de la Grande Mosquée de Lyon (ARGML) ali Association culturelle des musulmans d'Île-de-France (ACMIF)), dejansko dopuščajo oblike omamljanja pred zakolom živali (kot je tako imenovana „povratna“ elektronarkoza).

18 V Franciji poskusi Association française de normalisation (francoska zveza za standardizacijo, AFNOR) za opredelitev standarda „halal“, ki je bil za predelana živila poskusno pripravljen leta 2017, niso bili uspešni.

19 Glej na primer poročilo z dne 20. septembra 2016, ki je bilo pripravljeno v imenu preiskovalnega odbora francoske Assemblée nationale (državna skupščina) v zvezi s pogoji zakola klavnih živali v francoskih klavnicah, str. 117 in 118 (<http://www2.assemblee-nationale.fr/14/autres-commissions/commissions-d-enquete/conditions-d-abattage-des-animaux-de-boucherie-dans-les-abattoirs-francais/>).

Odgovor na vprašanje za predhodno odločanje

52. Kot je predložitveno sodišče zelo pravilno ugotovilo, z nobeno določbo ni posebej vzpostavljena povezava med zakonskimi določbami, ki urejajo način ekološke pridelave na eni strani in zakol živali na drugi.

53. Ker take povezave ni, sta možni dve razlagi.

54. V skladu s prvo razlago, ki jo zagovarjajo družbi Ecocert in Bionoor ter francoska vlada, upoštevne določbe ne nasprotujejo podelitvi oznake „ekološka pridelava“ za proizvode iz živali, zaklanih brez omamljanja.

55. Čeprav Uredba št. 834/2007 določa zahtevo po „visokih standardih dobrega počutja živali“ pri ekološki pridelavi, niti ta uredba niti njena izvedbena uredba št. 889/2008 ne nasprotujeta izrecno temu, da se pravilo predhodnega omamljanja ne upošteva v posebnem okviru obrednega zakola.

56. Obredni zakoli, ki so za opravljanje nekaterih verskih obredov z Uredbo št. 1099/2009 izjemoma dovoljeni, če so izpolnjene vse določene tehnične zahteve, naj bi ustrezali ciljema dobrega počutja živali in zmanjšanja trpljenja živali, ki sta med cilji, ki se uresničujejo z ekološko pridelavo.

57. Druga razlaga, ki jo priporočajo združenje OABA, Komisija ter grška in norveška vlada, izhaja iz teleološke in systemske razlage predpisov, ki se uporabljajo. V bistvu temelji na ideji, da naj bi se, nasprotno, s ciljema zaščite dobrega počutja živali in zmanjšanja trpljenja živali, tudi pri zakolu, zahtevalo, da se taka oznaka ne podeli za proizvode, pridobljene ob obrednih zakolih.

58. Zagovorniki tega drugega pristopa zlasti trdijo, da je zaščita dobrega počutja živali cilj v splošnem interesu, katerega pomen je izražen v členu 13 PDEU. Nujnost spoštovanja dobrega počutja živali naj bi bila zahtevana tako v Uredbi št. 1099/2009, ki med drugim določa načelo omamljanja pred usmrčitvijo, kot v Uredbi št. 834/2007, ki zmanjšanje trpljenja živali določa kot pomembno zahtevo za ekološko kmetovanje.

59. Po njihovem mnenju se z možnostjo opravljanja obrednih zakolov, ki jo daje člen 4(4) Uredbe št. 1099/2009, uresničujejo cilji zdravstvene politike in enakega spoštovanja verskih prepričanj in obredov ter je odvisna od teh ciljev. To odstopanje ni del „višjih standardov dobrega počutja živali“, ki se morajo uporabljati pri podelitvi oznake „ekološka pridelava“ na podlagi Uredbe št. 834/2007 (zlasti njenih členov 3 in 5), in naj ne bi bilo povezano z njimi. Zagovorniki tega drugega pristopa trdijo tudi, da se s podelitvijo certifikata „ekološka pridelava“ za proizvode iz živali, zaklanih brez predhodnega omamljanja, ne upošteva načelo zaupanja potrošnikov v ekološke proizvode, na katero ta uredba napotuje v členu 1 ter uvodnih izjavah 3, 5 in 22.

60. V nadaljevanju bom najprej predstavil vsebino standardov, ki veljajo za ekološko kmetovanje s stališča zaščite dobrega počutja živali, kot izhajajo iz povezanih določb uredb št. 834/2007 in št. 889/2008, ter njihove povezave s pravili glede zakola živali, kot izhajajo zlasti iz Uredbe št. 1099/2009. Na podlagi te predstavitev bom nato pojasnil, iz katerih razlogov ta pravila, tudi ko se razlagajo z vidika zahteve po izpolnjevanju visokih standardov dobrega počutja živali, po mojem mnenju ne nasprotujejo podelitvi oznake „ekološka pridelava“ za proizvode iz živali, zaklanih brez omamljanja.

Standardi, ki veljajo za ekološko kmetovanje, in povezave s pravili glede zakola živali

61. Da bi Unija sledila stalnemu razvoju trga ekoloških proizvodov,²⁰ že od leta 1991 sprejema zakonodajo na področju ekološke pridelave, s katero se od izvajalcev zahteva, da upoštevajo izdelan sistem standardov in nadzorov.

62. Tako kot uredbi (EGS) št. 2092/91²¹ in (ES) št. 392/2004²², ki sta se uporabljali prej, tudi Uredba št. 834/2007 vzpostavlja celotni sistem upravljanja kmetijskega gospodarstva in pridelave hrane, ki združuje najboljše prakse na različnih področjih (okolje, biotska raznovrstnost, ohranjanje naravnih virov in visoki standardi dobrega počutja živali).

63. Tako kot v Uredbi št. 834/2007 je tudi v novi Uredbi (EU) 2018/848²³, ki se bo uporabljala od 1. januarja 2021, v uvodni izjavi 1 med drugim navedeno, da ima „[e]kološka pridelava [...] dvojno družbeno vlogo: po eni strani oskrbuje specifičen trg in s tem zadovoljuje povpraševanje potrošnikov po ekoloških proizvodih, po drugi strani pa zagotavlja javno dostopne dobrine in s tem prispeva k varstvu okolja, dobrobiti živali in razvoju podeželja“.

64. Nemogoče je resno zanikati, da se v okviru prava Unije za ekološke in neekološke proizvode uporabljata različni pravni ureditvi, pri čemer za prve veljajo strožje zahteve glede pridelave kot za druge.²⁴

65. Med zastavljenimi cilji in prednostnimi nalogami ekološkega kmetovanja je Sodišče že poudarilo pomen, ki ga je treba pripisati tistim v zvezi z varnostjo hrane in varstvom potrošnikov. Treba je namreč ohraniti zaupanje potrošnikov v proizvode, ki so označeni kot ekološki.²⁵ Na tej podlagi in kot je pojasnjeno v členu 23(1) Uredbe št. 834/2007, se za označevanje in oglaševanje kmetijskih proizvodov izrazi, ki se sklicujejo na postopek ekološke pridelave, lahko uporabijo samo za proizvode, pridelane v skladu z zahtevami, določenimi s to uredbo.

66. Z vidika zaščite dobrega počutja živali ni mogoče zanikati, da je namen Uredbe št. 834/2007 za ekološko kmetovanje določiti nekatere standarde, ki zagotavljajo višjo raven zaščite dobrega počutja živali od tiste, ki se lahko zahteva v okviru tradicionalnega kmetovanja. Tako člen 3(a)(iv) te uredbe določa, da ekološka pridelava vzpostavlja sistem trajnostnega upravljanja kmetijstva, ki „*spoštuje stroge standarde dobrega počutja živali*“²⁶. Člen 5(h) navedene uredbe določa še, da je cilj ekološkega kmetovanja „skrb za visoko raven dobrega počutja živali“²⁷ ter upoštevanje vrstno-specifičnih potreb“.

20 V zadnjem desetletju se trg ekoloških proizvodov dinamično razvija zaradi velike rasti povpraševanja. Svetovni trg ekološke hrane se je od leta 1999 povečal za štirikrat. Glej zlasti delovni dokument služb Komisije, povzetek ocene učinka, priložen dokumentu „Predlog UREDBA EVROPSKEGA PARLAMENTA IN SVETA o ekološki pridelavi in označevanju ekoloških proizvodov, spremembi Uredbe (EU) št. XXX/XXX Evropskega parlamenta in Sveta [uredba o uradnem nadzoru] in razveljavitvi Uredbe Sveta (ES) št. 834/2007“, z dne 24. marca 2014 (COM(2014) 180 final, str. 11 in navedene reference).

21 Uredba Sveta z dne 24. junija 1991 o ekološki pridelavi kmetijskih proizvodov in označevanju tovrstno pridelanih kmetijskih proizvodov in živil (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 15, zvezek 2, str. 39).

22 Uredba Sveta z dne 24. februarja 2004 o spremembi Uredbe (EGS) št. 2092/91 (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 15, zvezek 8, str. 189).

23 Uredba Evropskega parlamenta in Sveta z dne 30. maja 2018 o ekološki pridelavi in označevanju ekoloških proizvodov in razveljavitvi Uredbe Sveta (ES) št. 834/2007 (UL 2018, L 150, str. 1).

24 Glej sodbo z dne 4. junija 2015, Andechser Molkerei Scheitz/Komisija (C-682/13 P, neobjavljena, EU:C:2015:356, točka 36).

25 Glej zlasti sodbi z dne 5. novembra 2014, Herbaria Kräuterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, točka 42), in z dne 12. oktobra 2017, Kamin und Grill Shop (C-289/16, EU:C:2017:758, točka 30).

26 Moj poudarek.

27 Moj poudarek.

67. Vendar je treba ugotoviti, da čeprav so v upoštevni predpisih razmeroma podrobno določeni pogoji namestitve (glej člene od 10 do 12 Uredbe št. 889/2008, ki napotujejo zlasti na Prilogo III k tej uredbi) in reje (v zvezi z ukrepi „ravnanja z živalmi“ glej zlasti člen 18 te uredbe) živali, ki jih mora izpolnjevati ekološko kmetovanje, ker določajo standarde, ki zelo presegajo evropske standarde, veljavne za tradicionalno kmetovanje, ne vsebujejo ničesar o standardih, ki veljajo za zakol živali. Natančneje, nobena določba navedene uredbe ne prepoveduje zakola brez omamljanja kot takega.

68. V členu 14(1)(b)(viii) Uredbe št. 834/2007 je omenjeno samo, da je treba „čim bolj [...] zmanjšati vsako trpinčenje ali pohabljanje živali v celem življenju živali, *tudi ob zakolu*“²⁸.

69. Neobstoj take določbe v Uredbi št. 834/2007 in njeni izvedbeni uredbi št. 889/2008 v zvezi z načini zakola je po mojem mnenju mogoče razlagati samo tako, da v zvezi s tem napotuje na splošna pravila o usmrtnosti živali, zlasti pravila, ki se uporabljajo za živali, ki se redijo ali gojijo za proizvodnjo živil, določena v Uredbi št. 1099/2009.²⁹

70. Zdi se mi, da to implicitno, vendar nujno izhaja iz člena 1(4) Uredbe št. 834/2007, ki določa, da se ta uredba uporablja brez poseganja v druge predpise prava Unije o proizvodih, ki spadajo ne njeno področje uporabe. Določbe Uredbe št. 1099/2009 pa so sestavni del teh predpisov.

71. Takoj moram pojasniti, da so v zadnjenavedeni uredbi, kot kaže njeno besedilo, opredeljena skupna pravila za zaščito dobrega počutja živali ob njihovem zakolu ali usmrtnosti v Uniji. V nasprotju s predpisi, ki so sestavni del „svežnja o higieni“ iz leta 2006,³⁰ je Uredba št. 1099/2009 povezana prav z zaščito dobrega počutja živali ob njihovi usmrtnosti.

72. Navedena uredba v skladu s svojo uvodno izjavo 4 temelji na ideji, da je zaščita živali pri zakolu ali usmrtnosti vprašanje javnega pomena.³¹

73. Njen člen 3(1) določa splošno zahtevo, da se živalim med usmrtnostjo in povezanimi postopki prihrani vsakršna bolečina, vznemirjenje ali trpljenje, ki se jim je mogoče izogniti.

74. Povedano drugače, Uredba št. 1099/2009 sama zadeva in vključuje zahteve po dobrem počutju živali. Ker v predpisih, ki se nanašajo posebej na ekološko kmetovanje, ni podrobnih določb, se uporabljajo splošne določbe te uredbe.

75. Čeprav se na podlagi člena 4(1) Uredbe št. 1099/2009 uporablja načelo zakola po omamljanju v skladu z metodami in zahtevami, določenimi v Prilogi I k tej uredbi, člen 4(4) iste uredbe določa izjemo za obredni zakol brez omamljanja živali v klavnica.

76. Kot je navedeno v uvodni izjavi 18 Uredbe št. 1099/2009, člen 4(4) te uredbe dovoljuje obredne zakole brez omamljanja, če je zakol opravljen v klavnici, in sicer zaradi spoštovanja nekaterih verskih predpisov, saj določa odstopanje od splošnega pravila iz odstavka 1 tega člena, da se živali usmrtno šele po tem, ko so bile omamljene.

77. Kot je Sodišče že odločilo, „je namreč zaščita dobrega počutja živali glavni cilj Uredbe št. 1099/2009, zlasti njenega člena 4(4), kot je razvidno iz naslova te uredbe in njene uvodne izjave 2“.³²

28 Moj poudarek.

29 Glej člen 1(1) Uredbe št. 1099/2009.

30 Glej v tem smislu sklepne predloge, ki sem jih predstavil v zadevi Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen in drugi (C-426/16, EU:C:2017:926, točke 35 in od 64 do 68).

31 Glej tudi uvodne izjave 24, 37 in 43 te uredbe.

32 Sodba z dne 29. maja 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen in drugi (C-426/16, EU:C:2018:335, točka 63).

78. To odstopanje vseeno ne pomeni, da se s sistemom odstopanja, ki se uporablja za obredni zakol, ne upošteva dobro počutje živali.

79. Taki zakoli morajo biti namreč še vedno v skladu z Uredbo št. 1099/2009 opravljene v pogojih, ki zagotavljajo omejitev trpljenja živali.

80. V uvodni izjavi 2 Uredbe št. 1099/2009 je tako med drugim navedeno, da bi morali „[n]osilci dejavnosti ali osebe, ki sodelujejo pri usmrčitvah živali, [...] sprejeti potrebne ukrepe, ki bodo preprečili, da bi žival občutila bolečino, in zmanjšali vznemirjenje in trpljenje živali med zakolom ali usmrčitvijo, ob upoštevanju najboljših praks na tem področju in metod, odobrenih v skladu s to uredbo“. V uvodni izjavi 43 navedene uredbe pa je navedeno, da je treba „[p]ri zakolu brez omamljanja [...] vrat natančno prerezati z ostrim nožem, da se zmanjša trpljenje“. Poleg tega člen 9(3) in člen 15(2), prvi pododstavek, te uredbe določata, da mora biti živalim posamično omejeno gibanje, „dokler oseba, odgovorna za omamljanje ali izkrvavitev, ni pripravljena, da omamljanje ali izkrvavitev živali izvede na čim hitrejši način“. Nazadnje, člen 5(2) Uredbe št. 1099/2009 določa, da „[k]adar se za namen člena 4(4) živali usmrtilo brez predhodnega omamljanja, osebe, odgovorne za zakol, opravijo sistematične preglede, s katerimi se zagotovi, da živali pred odstranitvijo opreme za omejitev gibanja ne kažejo nobenih znakov zavesti ali občutljivosti ter ne kažejo nobenih znakov življenja pred obdelovalnimi postopki ali poparjanjem“.

81. Ne nazadnje soobstajata dva sistema zaščite dobrega počutja živali: načelni sistem, ki zahteva predhodno omamljanje, in sistem odstopanja (zaradi želje, da se iz verskih razlogov omogoči, da se omamljanje ne uporabi). V vsakem od teh sistemov morajo nosilci dejavnosti ali osebe, ki sodelujejo pri usmrčitvah živali, sprejeti potrebne ukrepe, ki bodo preprečili, da bi žival občutila bolečino, in zmanjšali vznemirjenje in trpljenje živali med zakolom ali usmrčitvijo (glej uvodno izjavo 2 Uredbe št. 1099/2009).

82. Nekoliko protislovno bi bilo namreč napotiti na Uredbo št. 1099/2009 – in to tudi, če ti predpisi ne bi vsebovali omembe „visokih standardov dobrega počutja živali“ – za trditev, da je bilo omamljanje v skladu s členom 4(1) te uredbe določeno kot načelo, in hkrati za sklepanje, da ta napotitev ni več smiselna v zvezi z odstopanjem od predhodnega omamljanja iz člena 4(4) te uredbe.

83. Iz tega sledi, da naj bi bil splošni cilj upoštevanja „visokih standardov dobrega počutja živali“ vedno upoštevan ne glede na uporabljeni način zakola. Ne verjamem, da je na podlagi načela predhodnega omamljanja iz Uredbe št. 1099/2009 mogoče sklepati, da zahteva po „visokih standardih dobrega počutja živali“ nujno pomeni, da se zakol opravi po predhodnem omamljanju.

84. Po mojem mnenju, ker za zadevne izvajalce niso določene obveznosti, kakršne so precej natančne obveznosti, ki jih je zakonodajalec želel opredeliti v zvezi z namestitvijo živali (glej uvodno izjavo 10 Uredbe št. 889/2008), za ekološko pridelavo ne smejo veljati pravila o zakolu živali, bolj zavezujoča od tistih, ki so določena v splošnih aktih o dobrem počutju živali ob usmrčitvi.

85. *Sklepno*, v nobeni določbi uredb št. 834/2007 in št. 889/2008 niso izrecno opredeljeni način ali načini zakola živali, ki bi lahko izpolnjevali cilja dobrega počutja živali ali zmanjšanja trpljenja živali. Ker ni pojasnil o načinih zakola, priporočenih v predpisih o ekološkem kmetovanju, je treba napotiti na vsa pravila, ki urejajo dobro počutje živali pri usmrčitvi, v tem primeru na Uredbo št. 1099/2009. V tem okviru ni treba izključiti pravil o obrednih zakolih.

Možnost, da se na podlagi pravil, ki se uporabljajo, oznaka „ekološka pridelava“ podeli za proizvode iz živali, zaklanih brez omamljanja

86. Ker uredbi št. 834/2007 in št. 889/2008 ne določata nobenega pogoja, da mora biti žival pred usmrtnitvijo omamljena, da se lahko podeli oznaka „ekološka pridelava“, ne moreta prepovedati uporabe obrednega zakola.

87. Ker je cilj teh uredb določiti natančne standarde, ki jih morajo izpolnjevati proizvodi, da so lahko certificirani kot ekološko pridelani, težko razumem, kako bi se lahko resno trdilo, da je neobstoj določbe o morebitni uporabi zakolov brez omamljanja v teh predpisih mogoče šteti za popolnoma naključnega. Po mojem mnenju neobstoj določb o tem v aktih ni posledica tega, da so bile spregledane, zgolj sklicevanje na okvir, v katerem so bile pripravljene,³³ pa ne pomaga nujno pri razlagi, ki jo v postopku v glavni stvari zagovarja združenje OABA.

88. Za to ugotovitev imam več dodatnih razlogov.

89. Najprej in v nadaljevanju tega, kar sem navedel zgoraj, je treba ugotoviti, da so v aktih o ekološkem kmetovanju, zlasti v členu 18 Uredbe št. 889/2008, nekatere živinorejske prakse izrecno prepovedane ali omejene. Ta člen namreč določa, da so nekatere prakse ravnanja z živalmi načeloma prepovedane (pohabljenje) ali strogo omejene (kupiranje repa z elastičnim obročkom pri ovcah, krajšanje mesnatoga dela repa, brušenje zob, krajšanje kljuna in odstranjevanje rogov). V istem smislu je v členu 20 te uredbe, ki se nanaša na krmo živali, prepovedano njihovo prisilno pitanje.

90. Dalje je treba poudariti tudi, da čeprav obveznost predhodnega omamljanja ni predvidena za gojene živali iz Uredbe št. 1099/2009, člen 25h(5) Uredbe Komisije (ES) št. 710/2009 z dne 5. avgusta 2009 o spremembi Uredbe št. 889/2008 v zvezi z določitvijo podrobnih pravil o ekološkem gojenju živali iz ribogojstva in ekološki pridelavi morskih alg³⁴ določa, da so „[t]ehnike usmrtnitve [...] takšne, da zagotovijo takojšnjo nezavest rib in njihovo neobčutljivost za bolečine“.

91. Nazadnje, neobstoj določb o obrednem zakolu v predpisih o ekološkem kmetovanju se mi zdi še manj posledica tega, da je bilo to vprašanje spregledano, ker so obredni zakoli že dolgo³⁵ znani in priznani v aktih, ki urejajo zakol živali, in je poleg tega „zakol“ živali v teh predpisih večkrat omenjen.³⁶

92. Ugotoviti je treba, da čeprav so nekatera združenja za zaščito dobrega počutja živali zlasti ob pripravi delovnega dokumenta Komisije k predlogu spremembe Uredbe št. 834/2007³⁷ zahtevala spremembo predpisov o ekološkem kmetovanju v smeri posplošitve omamljanja živali pred zakolom,³⁸ Uredba 2018/848, ki je začela veljati pred kratkim, ne vsebuje določb o uporabi ali neuporabi tega omamljanja.

93. Ob upoštevanju navedenega menim, da oznake „ekološka pridelava“ ni mogoče zavriniti za proizvode iz živali, zaklanih brez omamljanja.

³³ Glej sodbo z dne 19. oktobra 2017, Vion Livestock (C-383/16, EU:C:2017:783).

³⁴ UL 2009, L 204, str. 15.

³⁵ Želja zakonodajalca Unije, da uskladi varstvo svobode bogoslužja in zaščito dobrega počutja živali, se je kazala že pri sprejetju Direktive Sveta 74/577/EGS z dne 18. novembra 1974 o omamljanju živali pred zakolom (UL 1974, L 316, str. 10) in je še vedno prisotna v Uredbi št. 1099/2009, ki je zdaj v veljavi.

³⁶ Glej člen 2(i) in člen 14(1)(b)(viii) Uredbe št. 834/2007 ter člen 12(5) in člen 76(b) Uredbe št. 889/2008.

³⁷ Delovni dokument služb Komisije, povzetek ocene učinka, priložen dokumentu „Predlog UREDBA EVROPSKEGA PARLAMENTA IN SVETA o ekološki pridelavi in označevanju ekoloških proizvodov, spremembi Uredbe (EU) št. XXX/XXX Evropskega parlamenta in Sveta [uredba o uradnem nadzoru] in razveljavitvi Uredbe Sveta (ES) št. 834/2007“, z dne 24. marca 2014 (COM(2014) 180 final/SWD(2014) 66 final, str. 91).

³⁸ V obravnavani zadevi je zanimivo, da naj bi združenje OABA, ki izpodbija oznako „ekološka pridelava“, ki jo podeljuje družba Ecocert in naj bi bila v nasprotju s predpisi o ekološkem kmetovanju, hkrati zahtevalo spremembo veljavne zakonodaje.

94. V zvezi s tem me druge teleološke in systemske trditve, ki so bile v tej zadevi predstavljene v podporo nasprotni tezi, ne prepričajo.

95. Na prvem mestu se mi zdi, da trditve o upoštevanju „načela zaupanja potrošnikov“ v proizvode, ki so označeni kot ekološki, na katero napotujejo zlasti uvodne izjave 3, 5 in 22 ter člen 1 Uredbe št. 834/2007, ni mogoče sprejeti. Ker zatrjevana nemožnost označevanja proizvodov iz živali, zaklanih brez omamljanja, z oznako „ekološka pridelava“ ni izrecna posledica predpisov, ki določajo standarde za ekološko kmetovanje, to načelo ne more biti kršeno, ker je bila oznaka podeljena v skladu s pravom, ki se uporablja.

96. Varstvo zaupanja potrošnikov v proizvode, ki so označeni kot ekološki, resda zahteva, kot določa člen 6(c) Uredbe št. 834/2007, da je treba izključiti snovi in predelovalne postopke, ki bi lahko bili zavajajoči glede prave narave proizvoda. Vendar je to zaupanje ogroženo le v primeru neupoštevanja jasnih zahtev, ki izrecno veljajo za ekološko kmetovanje. Kot pa sem že pojasnil, se mi glede na upoštevne predpise ne zdi, da izključitev uporabe omamljanja pri zakolu živali lahko samodejno povzroči, da so zadevni proizvodi v celoti izključeni iz uporabe oznake „ekološka pridelava“.

97. Poleg tega je treba še ugotoviti, da v sedanjih razmerah in kljub vedno večjemu zanimanju potrošnikov za pogoje zakola živali³⁹ predpisi Unije o obveščanju potrošnikov o živilih za zdaj ne določajo nobene posebne navedbe o pogojih zakola živali.⁴⁰

98. V teh okoliščinah bi ugotovitev nezdržljivosti z vidika prava Unije med potrjevanjem kot „košer“ in „halal“ na eni strani ter oznako „ekološka pridelava“ na drugi pomenila, da se dodaja pogoj, ki v pozitivnem pravu ni določen. S tem bi bili vernim judom in muslimanom, ki to želijo, zavrtni dostop do ekoloških proizvodov in jamstva, ki jih ti proizvodi zagotavljajo glede kakovosti in varnosti hrane.

99. Čeprav hkratna uporaba oznake „ekološka pridelava“ in navedb „košer“ ali „halal“ ni neposredno problematična z vidika uresničevanja verske svobode, se mi, nasprotno, namreč zdi, da ogroža možnost potrošnikov „košer“ ali „halal“ proizvodov, da dobijo proizvode z jamstvi, ki jih zagotavlja oznaka „ekološka pridelava“.

100. Na drugem mestu, kot je Sodišče odločilo v sodbi z dne 5. novembra 2014, Herbaria Kräuterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, točka 46), čeprav ni mogoče zanikati, da „[p]ravo Unije gospodarskemu subjektu ne zagotavlja, da bo lahko dal v promet svoje proizvode z vsemi oznakami, za katere meni, da mu bodo pomagale pri njihovi prodaji“, ga vseeno ni mogoče uporabiti proti gospodarskemu subjektu, ki je upošteval vse zahteve iz predpisov, ki se uporabljajo.

39 Številna združenja za zaščito živali si tako prizadevajo za uvedbo obveznosti označevanja z navedbo uporabljenega načina zakola. Upoštevnost takega označevanja je vseeno sporna (glej sklepne ugotovitve preiskovalnega poročila, navedenega v opombi 19, str. 118–120).

40 Glej zlasti Uredbo (EU) št. 1169/2011 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 25. oktobra 2011 o zagotavljanju informacij o živilih potrošnikom, spremembah uredb (ES) št. 1924/2006 in (ES) št. 1925/2006 Evropskega parlamenta in Sveta ter razveljavitvi Direktive Komisije 87/250/EGS, Direktive Sveta 90/496/EGS, Direktive Komisije 1999/10/ES, Direktive 2000/13/ES Evropskega parlamenta in Sveta, direktiv Komisije 2002/67/ES in 2008/5/ES in Uredbe Komisije (ES) št. 608/2004 (UL 2011, L 304, str. 18). V uvodni izjavi 50 Uredbe št. 1169/2011 je vseeno navedeno, da „bi bilo treba razmisliti o študiji, v kateri se preuči možnost, da se potrošnikom zagotovijo pomembne informacije o omamljanju živali v okviru prihodnje strategije Unije za zaščito in dobro počutje živali“ (moj poudarek). Rezultati te študije, ki je bila nazadnje opravljena na zahtevo Generalnega direktorata za zdravje in varnost hrane ter katere ugotovitve so bile objavljene 23. februarja 2015 (https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_practice_slaughter_fci-stunning_report_en.pdf), med drugim kažejo, da za večino potrošnikov informacije o omamljanju pred zakolom niso pomembno vprašanje, dokler nanj niso opozorjeni.

101. V zvezi s tem ni mogoče biti nedovzeten za utemeljitev, ki jo je razvila predvsem družba Ecocert in v skladu s katero certifikacijski organ ne more določiti pogojev, ki v upoštevni predpisih niso predvideni za pridobitev oznake „ekološka pridelava“. Zlasti če so upoštevane določbe o načinih reje in zakola živali za pridobitev oznake „ekološka pridelava“, certifikacijski organ načeloma mora podeliti to oznako, ne da bi dodajal pogoje, ki niso določeni v pozitivnem pravu. Če tega ne bi storil, bi bilo to problematično tako z vidika prostega pretoka ekoloških proizvodov v Uniji iz člena 34 Uredbe št. 834/2007 kot z vidika svobode trgovine in industrije.

102. S to ugotovitvijo ni kršen člen 13 PDEU.

103. Seveda ni sporno, da je zaščita dobrega počutja živali legitimen cilj v splošnem interesu, katerega pomen se je med drugim pokazal, ko so države članice sprejele Protokol (št. 33) o zaščiti in dobrem počutju živali, ki je priložen Pogodbi ES, v skladu s katerim morajo Skupnost in države članice v celoti upoštevati zahteve po dobrem počutju živali pri oblikovanju in izvajanju skupnostne politike, zlasti na področju kmetijstva in prometa. Navedenemu protokolu zdaj ustreza člen 13 PDEU, ki je splošna določba Pogodbe DEU, ki se nahaja v njenem prvem delu med navedenimi načeli.⁴¹

104. Menim pa, da je zakonodajalec s sprejetjem zadevnih predpisov, zlasti Uredbe št. 1099/2009, ki ureja standarde o dobrem počutju živali pri usmrtni, želel uravnovežiti svobodo bogoslužja in dobro počutje živali. Kot sem navedel zgoraj, ne le da s to uredbo ni prezrto dobro počutje živali, temveč poleg tega dovoljuje uporabo obrednih zakolov le izjemoma in pod pogoji, ki so strogo opredeljeni v njenem členu 4(4).

Predlog

105. Glede na navedeno Sodišču predlagam, naj na vprašanje za predhodno odločanje, ki ga je postavilo cour administrative d'appel de Versailles (višje upravno sodišče v Versaillesu, Francija), odgovori:

Uredbo Sveta (ES) št. 834/2007 z dne 28. junija 2007 o ekološki pridelavi in označevanju ekoloških proizvodov in Uredbo Sveta (ES) št. 1099/2009 z dne 24. septembra 2009 o zaščiti živali pri usmrtni je treba z vidika člena 13 PDEU razlagati tako, da ne prepovedujeta podelitve evropskega znaka „ekološka pridelava“ proizvodom iz živali, ki so bile brez predhodnega omamljanja obredno zaklane pod pogoji, določenimi v Uredbi (ES) št. 1099/2009.

⁴¹ Glej zlasti sodbi z dne 23. aprila 2015, Zuchtvieh-Export (C-424/13, EU:C:2015:259, točka 35), in z dne 29. maja 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen in drugi (C-426/16, EU:C:2018:335, točka 64 in navedena sodna praksa).